

УДК 355. 40: 356. 35

Саричев Ю.О., к.т.н., с.н.с.;

Кацалап В.О.;

Дяченко І.Д.

Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України.

Методичний підхід до визначення предметних галузей у військовому стандарті з питань термінології інформаційної безпеки держави у воєнній сфері

Методический подход к определению предметных отраслей в военном стандарте по вопросам терминологии информационной безопасности государства в военной сфере

A methodological approach of definition of the subject's branches in the military standard in issues of terminology of information security in military sphere

Резюме. Запропонований методичний підхід до визначення і наповнення основними термінами військового стандарту по питаннях інформаційної безпеки у військовій сфері, а також побудови структурно-логічної схеми для розробки військового термінологічного стандарту.

Ключові слова: військовий стандарт, інформаційна безпека, інформаційне протиборство.

Резюме. Предложен методический подход к определению и наполнению основными терминами военного стандарта по вопросам информационной безопасности в военной сфере, а также построения структурно-логической схемы для разработки военного терминологического стандарта.

Ключевые слова: военный стандарт, информационная безопасность, информационное противоборство.

Resume. The work offers a methodological approach to the military standard definition and filling it with main terminology on the questions of information security in the military sphere, and also a structural logical scheme for the military terminology standard development.

Keywords: military standard, information security, information warfare.

Постановка проблеми. Існує багато видів військових стандартів, які мають широку сферу розповсюдження. Одним із видів військових стандартів є військові стандарти на терміни та визначення понять. Вони містять термінологію для однієї або декількох предметних галузей. На теперішній час існують певні невизначеності щодо достатньої кількості предметних галузей в одому термінологічному стандарті. Ця невизначеність провокується наявністю споріднених галузей із своїми термінами та визначеннями, що в сукупності відображає терміносистему певної предметної галузі. Основою терміносистеми є термін (слово чи словосполучення), що його вибирають чи створюють для назви поняття, опис якого подають у визначенні. Терміносистеми, кожну з яких подають у вигляді сукупності термінів та визначень відповідних понять певної предметної галузі, стандартизують, щоб зафіксувати сучасний рівень знань, встановити чіткий і однозначний взаємозв'язок різних видів

діяльності, полегшити розв'язування загальнонаціональних та міжгалузевих проблем, гармонізувати національну термінологію з термінологією міжнародних, регіональних чи національних стандартів інших країн [1 - 5].

Аналіз змісту приведених термінологічних стандартів [2 - 5] показує, що в них здійснено розподіл потрібних термінів по галузевому принципу. У даному випадку спочатку визначається перелік предметних галузей та їх призначення, після чого, відповідно до сутності кожної галузі, здійснюється її термінологічне наповнення. Але при цьому виникають питання щодо обґрунтування доцільної кількості взаємопов'язаних предметних галузей для одного стандарту, кількості термінів, що має містити одна галузь, порядку використання у новому стандарті існуючої нормативної термінології та доцільності створення формалізованої схеми побудови стандарту.

Визначення доцільної кількості

предметних галузей являється основою будь-якого військового стандарту, що на сьогодні є недослідженим і проблемним питанням. Оскільки предметні галузі стандарту, зокрема з питань термінології інформаційної безпеки держави у воєнній сфері, насичені досить великою сукупністю термінів, визначень з різних галузей науки і для розподілу їх за певними сферами потрібний відповідний підхід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Державний стандарт України 3966-2009 (Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять) розроблений на заміну термінологічного стандарту КНД 50-011-93, щоб усунути труднощі, непорозуміння та суперечності, які виникали в процесі роботи (розроблення, проведення експертизи, погодження) над термінологічними стандартами через неправильне розуміння неточно сформульованих настанов, а також через невідповідність деяких вимог сучасному стану справ. ДСТУ 3966-2009 на цей час є основним у питаннях розробки термінології, тому вимоги цього стандарту приймаються за основу при створенні військових стандартів на терміни та визначення понять з урахуванням особливостей військової термінології [2].

Метою статті є обґрунтування методичного підходу визначення предметних галузей у військовому стандарті з питань термінології інформаційної безпеки держави у воєнній сфері та правил побудови структурно-логічної схеми розробки військового термінологічного стандарту.

Виклад основного матеріалу. Організація та проведення робіт із військової стандартизації здійснюється відповідно до чинного законодавства, Положення про стандартизацію у військовій сфері, військових стандартів та інших військових нормативних документів зі стандартизації [1 - 6].

Загальна предметна галузь термінологічного стандарту, що досліджується – це інформаційна безпека держави у воєнній сфері, а однією із її складових є інформаційна безпека у Збройних Силах України. Для термінологічного наповнення цієї предметної галузі необхідно користуватися існуючими базовими термінами з питань інформаційної безпеки держави у воєнній сфері. Але, на жаль, офіційно прийнятого на законодавчому рівні самого визначення для поняття інформаційної безпеки держави у воєнній сфері сьогодні немає.

Беручи до уваги постійний розвиток інформаційних систем їх властивості та можливості створювати власні інформаційні ресурси Збройними Силами України під час підготовки до виконання завдань за призначенням, сформулюємо поняття та визначення інформаційної безпеки у Збройних

Силах України.

Під інформаційною безпекою у Збройних Силах України розуміється стан, за якого досягається здатність створити силами та засобами інформаційної інфраструктури Збройних Сил України захищений інформаційний простір, інформаційні ресурси якого забезпечують реалізацію функцій управління в ході підготовки та застосування військ (сил) [7].

Важливою складовою цього поняття буде захист інформаційного середовища Збройних Сил України від деструктивного інформаційного впливу противника.

Аналіз Стратегії національної безпеки України, введеної в дію Указом Президента України № 389/2012 в частині індикаторів стану національної безпеки України, показав, що сам по собі захист в режимі очікування впливу є недовідомим, тому його потрібно розглядати через складові ведення безперервного інформаційного протиборства. Під інформаційним протиборством у Збройних Силах України розуміється комплексний інформаційний вплив на систему державного та військового управління протидіючої сторони, її політичне і воєнне керівництво.

Для ведення інформаційного протиборства, захисту інфраструктури від деструктивного інформаційного впливу в Збройних Силах України повинна бути створена система забезпечення інформаційної безпеки у Збройних Силах України.

Таким чином, можна констатувати наявність в інформаційній безпеці держави у воєнній сфері мінімум трьох взаємопов'язаних інформаційних предметних галузей:

- інформаційна безпека Збройних Сил України;
- система забезпечення інформаційної безпеки;
- види, форми, способи ведення інформаційного протиборства.

Основою методичного підходу, який пропонується, є використання при підборі термінів існуючого системного зв'язку вищевказаних предметних галузей: інформаційної безпеки держави у воєнній сфері – системи забезпечення інформаційної безпеки – інформаційного протиборства. Назви відповідних предметних галузей та основні положення, що планується включити до них, приведені у табл. 1.

Призначенням наведеного в табл.1 методичного підходу є вироблення і підтримання наукових рішень відносно підбору, формулювання термінів та їх визначень при розробці термінологічного військового стандарту.

Галузь застосування методичного підходу поширюється на удосконалення організації роботи

при створенні військового стандарту з питань термінології інформаційної безпеки держави у воєнній сфері.

Метою розробки і застосування методичного підходу є узагальнення порядку (алгоритму) створення військового стандарту.

Таблиця 1

Предметні галузі та основні положення

№ з/п	Назва предметної галузі	Основні положення, що планується включити до предметної галузі
1.	Базові поняття з питань інформаційної безпеки воєнної сфери	Терміни та визначення щодо основних засад інформаційної безпеки України, місця інформаційної безпеки в системі забезпечення національної безпеки України
2.	Поняття щодо системи забезпечення інформаційної безпеки Збройних Сил України	Терміни та визначення щодо мети, вимог, принципів функціонування, завдань та структури системи забезпечення інформаційної безпеки Збройних Сил України
3.	Поняття щодо інформаційного протиборства ЗС України	Терміни та визначення щодо видів, форм, способів ведення інформаційного протиборства

Приклад застосування методичного підходу щодо визначення предметних галузей та послідовність розробки військового стандарту з термінологічних питань наведений у вигляді структурно-логічної схеми (рис. 1), яка складена на основі існуючих нормативних документів щодо процесу розробки військових стандартів різних видів [8, 9]. Вказана послідовність включає сім етапів.

I етап. Розроблення тактичного завдання на військовий стандарт. На підставі річного плану військової стандартизації Міністерства оборони України орган військового управління (замовник військового стандарту) складає технічне завдання на військовий стандарт.

Технічне завдання є основним вихідним документом, що встановлює вимоги до змісту, порядку розроблення, обсягу та строків розроблення військового стандарту, після чого організація розробник військового стандарту складає і затверджує робочу програму (блок. 1).

II Етап. Для визначення переліку термінів, які потрібно включити у військовий стандарт, необхідно провести аналіз існуючих військових стандартів на терміни та нормативних документів (блок. 2), виявити поняття відповідних предметних галузей, по-перше, для уникнення можливого дубляжу і, по-друге, для визначення порядку підбору термінів. Цей аналіз дозволить прийняти рішення щодо переліку предметних галузей, способу підбору термінів, визначити зміст військового стандарту та перелік термінів (блоки 3, 4, 5).

Спосіб підбору термінів – це порядок визначення переліку термінів, які мають якість, притаманні даній предметній галузі. Пропонується використати таку логіку. Якщо у ВСТ на терміни розглядається одна предметна галузь, наприклад, воєнна розвідка, то спосіб підбору термінів визначається як простий, тобто необхідні терміни, притаманні даному поняттю, включаються до цього

ВСТ.

Якщо у ВСТ розглядається декілька предметних галузей, то спосіб підбору термінів визначається як комбінований.

При розробці ВСТ на терміни та визначення щодо інформаційної безпеки держави у воєнній сфері доцільно використати комбінований спосіб підбору термінів, тому що необхідно розглянути декілька взаємно пов'язаних галузей.

Визначення переліку термінів (блок. 5) виконується з урахуванням стандартних вимог [9]. Мета стандартизування термінів та визначень відповідних понять полягає у встановленні необхідної внормованої термінології, яка має задовольняти наступним вимогам:

встановлювати для різних предметних галузей однозначні й несуперечливі терміни для всіх сфер застосування, зокрема, у довідковій, методичній і науковій літературі;

усувати термінологічні перешкоди міжгалузевим і міждержавним науково-технічним, економічним та іншим зв'язкам;

узгоджувати описи об'єктів різних галузей стандартизації, у тому числі сприяти гармонізуванню національних стандартів України з міжнародними, регіональними та національними стандартами інших країн;

забезпечувати однозначною термінологією державні та міждержавні соціально-економічні і науково-технічні програми й законодавство України.

Формулювання визначень та понять (блок. 6) виконується також із урахуванням стандартних вимог [10]. Визначення – це логічний опис нового поняття термінами відомих понять відповідної предметної галузі, який дає змогу відрізнити його від інших понять у межах системи понять. Щоб сформулювати визначення, треба встановити відношення поняття, яке визначається, до понять, що належать системі.

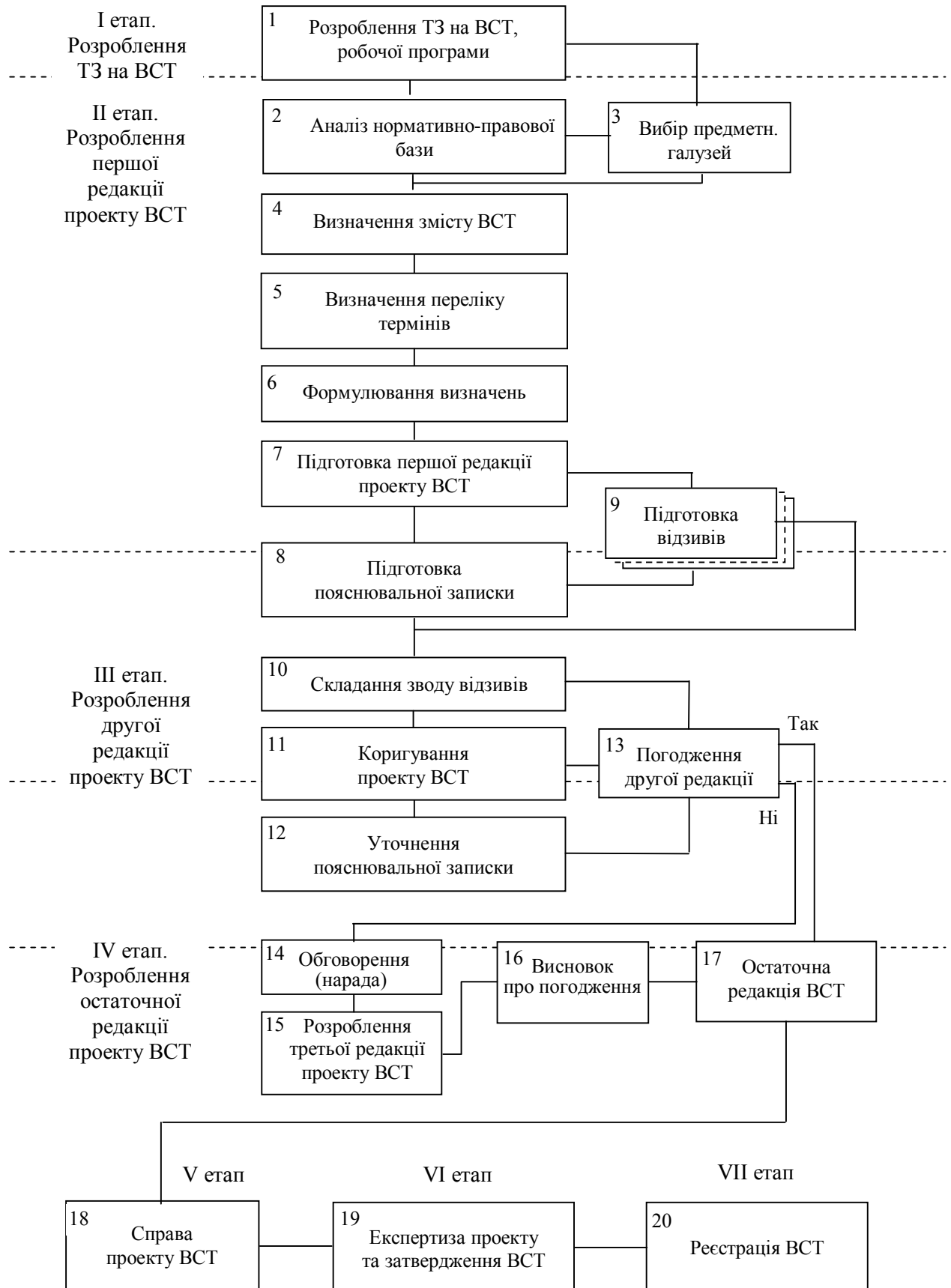

Рис.1. Структурна схема процесу розробки ВСТ

Визначення повинно бути спільне з поняттям, тобто ознаки, які містяться у визначенні, формуючи його зміст, мають належати всім видовим поняттям, що становлять його обсяг. Зміст поняття – це сукупність ознак поняття. Обсяг родового поняття – це сукупність усіх видових понять, що належать до одного рівня абстракції і мають усі ознаки родового поняття.

Визначення не повинно спричинювати хибне коло. Поняття не можна визначати через інше поняття, яке, у свою чергу, визначено через перше. Бувають два види хибного кола у межах терміносистеми.

Визначення не повинно бути тавтологічним. Тавтологічним вважають таке визначення, в якому повторено те саме, що зафіксовано вже у самому терміні.

Поняття, що їх використовують у визначенні, повинні бути зазначені термінами, що добре відомі або однозначно витлумачені в певній системі понять.

Другу редакцію проекту стандарту, в якій враховано думку експертів, сфера застосування якого стосується системи понять, разом із пояснювальною запискою, зводом відзивів та протоколом погоджувальної наради (за наявності) подають на погодження до визначених у тактико-технічних завданнях організацій.

Перед поданням проекту стандарту на затвердження його надсилають на державну експертизу, щоб перевірити рівень та повноту відображення сучасних знань, повноту й цілісність терміносистеми, системність термінів.

Стандарти на терміни та визначення понять проводять експертизу згідно із системою стандартів на терміни та визначення понять, яка стосується певної предметної галузі.

У складі супровідних документів до проекту стандарту, що його надсилають на державну експертизу та на погодження, повинен бути й примірник проекту на дискеті, виконаний у сучасній версії текстового редактора.

III етап. Розробка другої редакції проекту військового стандарту розпочинається з опрацювання одержаних відзивів на проект. Організація-розробник складає звід відзивів (блок 10) згідно з [1]. Зауваження та пропозиції у зводі відзивів на проект військового стандарту викладаються у послідовності викладеній в [1]. У зводі відзивів зазначаються організації, які надіслали відзиви, наводиться зміст кожного зауваження і пропозиції з оцінками розробників стандарту.

На підставі зауважень і пропозицій зводу відзивів здійснюється коригування проекту військового стандарту (розробляється друга редакція проекту) та уточнюється пояснювальна

записка до нього (блоки 11, 12).

Другу редакцію проекту військового стандарту разом з уточненою пояснювальною запискою та зводом відзивів організація-розробник розсилає на погодження згідно з переліком, наданим у технічному завданні (блок. 13).

IV етап. Погоджувальні організації складають висновок про погодження проекту військового стандарту і надсилають його розробнику. Якщо зауважень чи пропозицій немає, то керівник погоджувальної організації підписує аркуш погодження проекту військового стандарту. У разі наявності суттєвих зауважень погоджувальна організація сповіщає про це організацію-розробника військового стандарту. Остання має провести обговорення з погоджувальною організацією для пошуку взаємоприйнятних рішень. У разі потреби організація-розробник скликає нараду представників погоджувальних організацій для усунення суттєвих зауважень та врахування пропозицій (блоки 14, 15).

Доопрацьований проект військового стандарту (третя редакція) надсилається до погоджувальних організацій, які складають висновок про погодження стандарту (блок. 16), якщо відсутні суттєві зауваження до нього з боку всіх погоджувальних організацій. Погоджена друга редакція проекту військового стандарту вважається його остаточною редакцією (блок. 17).

V етап. Формування справи проекту військового стандарту (блок. 18) здійснюється організацією-розробником, яка формує комплект документів для подання проекту військового стандарту на експертизу, затвердження та реєстрацію.

VI етап. Експертиза проекту та затвердження військового стандарту (блок. 19). Юридичну експертизу проектів військових стандартів, що будуть вводиться у дію наказами Міністра оборони України чи начальника Генерального штабу Збройних Сил України, виконує правовий департамент Міністерства оборони України, юридичну експертизу проектів військових стандартів, що будуть вводиться в дію наказами командувачів видів Збройних Сил України – юридичні підрозділи видів Збройних Сил України. Організація-розробник військового стандарту подає “Справу проекту військового стандарту” та інші документи (у разі потреби) до відповідного юридичного підрозділу для юридичної експертизи. Юридичний підрозділ у двотижневий термін повідомляє організацію-розробника військового стандарту про результати юридичної експертизи.

VII етап. Після реєстрації оригінал військового стандарту разом з копією наказу про затвердження повертають організації-розробнику.

Другий примірник стандарту залишається у справі військового стандарту, яка зберігається в органі військової стандартизації, що зареєстрував військовий стандарт. Інформацію про затвердження та реєстрацію військового стандарту публікують у найближчому випуску інформаційного видання Центрального управління метрології і стандартизації Збройних Сил України.

Зазначені пропозиції щодо створення структурної схеми процесу (алгоритму) розробки військового стандарту мають допомогти більш якісно організувати діяльність виконавців у цієї галузі.

Висновки. Отже, для удосконалення змісту технічного завдання (на розроблення термінологічного стандарту) існуючий військовий стандарт 01.001.003-2010 (03) потрібно конкретизувати необхідними елементами (структура, мета, завдання тощо) для формування потрібного переліку предметних галузей.

Подальші дослідження доцільно. Представлений у статті методичний підхід, як наочний приклад, був реалізований при розробці термінологічного військового стандарту з питань інформаційної безпеки держави у воєнній сфері. Враховуючи існуючу нормативно-правову основу наведеної послідовності дій, зазначений підхід може бути прийнятним і для розробки інших військових стандартів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кузнецов І.Б. Організація робіт зі стандартизації та кодифікації у Збройних Силах України: навч. посіб. / І.Б. Кузнецов, О.В.Ярошенко – К.: НУОУ, 2011. – 332 с.
2. Державний стандарт України 3966-2000 (Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять). – Київ: Держстандарт України, 2000.
3. Військовий стандарт 01.004.002 (Воєнна безпека. Стратегічне планування. Терміни та визначення. 2007 р.).
4. Положення про стандартизацію у воєнній сфері. Наказ Міністра оборони України від 27.12.2006 № 752.
5. Інструкція про порядок і правила впровадження та застосування військових стандартів у Збройних Силах України, ІНС 03.001.001-2012(01). Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 15.10.2012 № 215.
6. Крюков О.І. Інформаційна безпека держави в умовах глобалізації. – [Електронний ресурс]. 2007. – <http://www.kbuapa.kharkow.ua>.
7. Бегма В.М. Концептуальні підходи до визначення категорійно-понятійного апарату інформаційної безпеки України. Національна безпека: український вимір: щокв. наук. зб. / В.М. Бегма, В.П. Малинко, К.В. Рубель / РНБО України, Ін-т пробл. нац. безпеки. – К.: 2008. – Вип. 1-2 (20-21). – С.81 - 86.
8. Указ Президента України “Про положення про Міністерство оборони України та положення про Генеральний штаб Збройних Сил України” від 06.04.2011 р. № 406/2011.
9. Військовий стандарт “Інформатизація Збройних Сил України. Інформаційно-аналітична система Збройних Сил України. Терміни та визначення” 01.109.004 – 2002 (01).
10. Горбулін В.П. Проблеми захисту інформаційного простору України: Монографія / В.П. Горбулін., М.М. Биченок // Інститут проблем національної безпеки. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 136 с.

Рецензент: Сніцаренко П.М. – к.т.н., с.н.с., ЦВСД НУО України.

Поступила в редакцію 17.04.13